

av att tjeerna från arbetarklassen var de som befann sig längst ner i hierarkin, var mest oorganiserade, mest föraktade av samhällets smakdomare, fnittrade mest och blev mest utnyttjade.

Kritiken kan dock inte förta det positiva intrycket av att denna avhandling är ett bra exempel på vad ett etnologiskt perspektiv kan åstadkomma inom populärkultur- och medieforskning. Bruket betonas i en tät etnografisk skildring där summan av delarna – film, dans, musik, konsumtion, kopplad till en viss bestämd kontext, till vissa konkreta personer, individer som själva får berätta sin historia – utgör något kvalitativt helt annorlunda än att t.ex. studera varje medium för sig, som man ofta gör inom Cultural Studies, eller att utesluta brukarna när man analyserar populärkulturen.

Denna skildring av levande, agerande arbetarungdom på 1940-talet ger oss perspektiv på vår egen tid. Den senmodernitet som vissa ungdomsforskare velat hänföra till nutiden, av den fanns det drag redan på 1940-talet vad gäller kreativitet och motstånd och det var arbetarungdomen som utgjorde förtruppen.

Marianne Liliequist, Umeå

Marianne Wahlberg: *Jordens förbannelse. En kulturell studie av moderniseringsprocesser i Norrbotten*. Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Ethnologica Upsaliensia 16. Uppsala 1996. 175 s., ill. English summary, ISBN 91-554-3747-8.

Marianne Wahlberg inleder avhandlingen *Jordens förbannelse. En kulturell studie av moderniseringsprocesser i Norrbotten* med att referera till sin uppväxtmiljö på ett familje-jordbruk i 1940- och 50-talens Norrbotten. Gården fungerar som en mötesplats för många besökare och ger upphov till en gemenskap byggd på uppbrott och återkomster. Norrbotten är alltså inte fast och statiskt i Wahlbergs beskrivning utan *dynamiskt*. Denna dynamik uppstår i en skärningspunkt mellan traditionell och modern kultur som också utgör fokus för avhandlingen.

Wahlberg konstaterar att 1920- och 30-talens tidiga folklivsforskning var måttligt intresserad av länet. Det "riktiga" svenska landskapet och folkturen fanns

inte i Norrbotten utan i Dalarna. I Tornedalen och bland samer gjordes några forskningsinsatser och på 1960-talet när lokalsamhället var i fokus gjordes bl.a. Åke Dauns "Upp till kamp i Båtskärsnäs".

Men analysen i Wahlbergs studie handlar om något annat. Med hänvisning till Anders Linde-Laursens avhandling *Det nationales natur*, vill Wahlberg ansluta sig till en forskningslinje som berör konstruktionen av det nationella. Wahlbergs analysätt kan således sägas vara konstruktivistiskt, även om hon själv inte använder denna term.

Hur vill då Wahlberg analysera dessa konstruktioner av det nationella? Jo, genom att gå ned på en individnivå och analysera hur vissa nyckelfigurer i Norrbottens moderna historia beskriver Norrbotten och sig själva i en form av "uppbrottets, berättandets och beskrivandets kultur", som Wahlberg uttrycker det. Detta leder fram till syftet med avhandlingen:

"Mitt syfte är att med utgångspunkt i 1900-talet beskriva moderniseringen av Norrbotten. I första hand vill jag beskriva hur en grupp individer, som hade språket och uttrycksformerna i sin hand, mötte den rationella syn på utveckling som centralmakten representerade och analysera de kulturella konsekvenserna ifråga om anpassningen till nya levnadsformer" (s. 20).

Materialet presenteras i ett separat kapitel och består av en mängd olika texter, t. ex. Hushållningssällskapets rapporter med förlagor, kulturhistoriska texter, brevsamlingar, biografier, uppteckningar, skönlitteratur m.m., i en för etnologer rätt så vanlig blandning av olika källkategorier.

Själva undersökningen börjar i kapitlet "Den nationella manifestationen" med sekelskiftets bristbeskrivningar och framtidsvisioner av Norrbotten. Begreppet *beskrivning* är viktigt i den här avhandlingen. Stora delar av framställningen handlar om språkets makt över tanken, över känslorna, men också över terrängen. Moderniseringsprocessen handlar om att erövra ett landskap genom att beskriva det genom, text, bild eller kartografiska framställningar. Vid den här tiden spekteras Norrbotten på alla plan. Kapitlet innehåller också de första konturerna av de individer som återkommer genom hela avhandlingen, t.ex. länsmejerskan Anna Gustafson och lantbruksexperten riksdagsman Paul Hellström eller inspektorn och senare författaren David Törnqvist.

Moderniseringen av Norrbotten krävde goda förebilder, mönster för människor att följa, och dessa förebilder, bl.a. i form av mönsterjordbruk och mönsterjordbrukare beskrivs i kapitlet "Alla dessa mönster". Wahlberg finner här en nästan manisk besatthet vid exemplens makt. I denna produktion av mönster skapas också hembygden som ett slags kondensering av den innersta kärnan i bygden.

I påföljande kapitel "Att fara till Norrbotten är som att företa en utrikes resa" står resandet i fokus. Wahlberg identifierar ett spänningsfält mellan resande och förankring. Resandet handlar här om en strukturering av rummet. Många av beskrivningarna från Norrbotten är just reseberättelser. Resandet blir en del av nationaliseringsprojektet och ett sätt att få kontroll över nationen. Wahlberg avslutar kapitlet med att ta upp de indignationsresor som vissa författare gjorde med början på 1920-talet, ett slags föregångare till Lubbe Nordströms Lortsverige-resor. Allt detta resande medför att det i Norrbotten skapas en "uppbrottets kultur".

I kapitlet "Budskap" fördjupas diskussionen kring fixeringen vid mönster och olika upplysningskampanjer och tävlingar som fördes i Hushållningssällskapets regi lyfts fram. Estetik och moral smälter här samman i beskrivningarna av vinnande bidrag: *Vackra kor, nätta täppor, vackra ostar* o.s.v. Det är ett magnifikt didaktiskt maskineri som dras igång för att med hjälp av representationstekniker klargöra kvalitetsskillnader.

Under rubriken "Budbärarna" får vi bekanta oss med de individuella öden som utgör ryggraden i avhandlingen. Här finns bl.a. en dråplig beskrivning av landshövding KJ Bergströms resa till Kango där han ramlar i bäcken och får slutföra sitt föredrag om hur man bäst odlar rovor iförd gamla Kauppin-Erikas lånade kjol.

Lantbruksexperten och riksdagsmannen Paul Hellström representerar i sin tur den starka tron på naturvetenskapen i det svenska modernitetsprojektet. Han är i Wahlbergs termer modern eller t.o.m hypermodern. Länsmejerskan Anna Gustafson är den tredje personen i vad förf. kallar en trojka som arbetar för Norrbottens modernisering och nationalisering. De här personerna är intensivt sysselsatta med symboliska och praktiska gränsdragningar.

I "Bilder, ord och beskrivningar" återvänder vi till språket som maktmedel. Erövringsens språk är också ett karteringens språk. Genom språket förvandlas t.ex.

tanken om service till folket till tanken om makt över folket. Genom de retoriska beskrivningarna försvinner nyanserna och lämnar kvar språkliga fastlåsningar vilka är verksamma än idag. Vissa begrepp stannar kvar t.ex. "problem" och "frågor". Expertspråket medför att det uppstår ett glapp mellan det språk som används för att beskriva framtiden och det språk som används för att beskriva vardagen. Det skapas hos experterna ett "vänstans bildspråk" där bara framtiden räknas.

I kapitlet "Minnen och människor" går vi sedan från texterna till känslorna. Förf. pläderar här för att känslor är resultat av sociala relationer och därmed åtkomliga för historiska analyser. Det här är ett centralt avsnitt i avhandlingen. Här tangerar förf. analyser kring postkoloniala känslöstrukturer.

Under mellanrubriken "Minnen och modernitet" återfinns centrala resonemang i avhandlingen. Här visas hur begrepp som "modern" och "tidsanda" används politiskt-retoriskt. Här visas också hur en mycket svensk koppling mellan vetenskap och nyttomaximering skapas. Vi befinner oss här i ett 1930-tal med begynnande estetisering av folkkulturen (och vill jag tillägga, på andra håll också en estetisering av politiken).

Här formuleras en socialitet som är mer social än platsrelaterad. Tjänstemännen med sina tidsbegränsade förordnanden skapar känslöstrukturer vilka betonar rörlighet i stället för bofasthet. Här ritas också konturerna upp av en kluvenhet som verkar förfölja alla dem som beskriver Norrbotten i den här framställningen, från experterna till författarna.

I det avslutande tionde kapitlet sammanfattar Wahlberg avhandlingen med att bl.a. peka på språkets oerhörda betydelse för den läroprocess som befolkningen i Norrbotten utsattes för. Det handlar om hur enskilda individer ger det moderna röst, men också själva måste hantera denna röst och dess budskap. Wahlberg avslutar med att tala om nationen och dess språk som en form av "frusen tid" som vi kanske nästan omärkligt håller på att lämna.

Avgränsningar och begränsningar

Det är inte helt lätt att följa Wahlbergs tankegångar. Avhandlingen är bitvis svår att läsa och förstå. Den har en komplicerad struktur, vilket förf. själv påpekar i inledningen. Kronologin i avhandlingen är inte lätt att följa, olika tidsskikt går in i varandra. Den blir visser-

ligen klarare i den engelska summaryn, men så ska det ju inte behöva vara. Delvis beror detta på att språket bitvis är mycket svårt att forcera. Den språkliga granskningen borde varit hårdare, speciellt som det är komplicerade sammanhang som beskrivs i avhandlingen. En gammal sanning som bör tas på allvar är att ju svårare tankar man vill presentera, ju klarare framställning måste man ha.

Större vikt borde alltså lagts vid språkgranskning och formalia i slutfasen. Sådana här fel skapar onödigt irritation hos läsaren och riskerar att fördunkla de spännande tankar som fyller avhandlingen.

I ett avhandlingsarbete ingår att sätta in sin studie i ett forskningssammanhang. Under rubriken "Etnologerna och Norrbotten" tar Wahlberg upp hur etnologer behandlat Norrbotten och den tradition hon vill närma sig, studiet av nationella moderniseringsprocesser. Jag saknar i det här sammanhanget referenser till den trio avhandlingar som behandlat frågor som tangerar Wahlbergs, nämligen Marianne Liliequists *Nybygggarbarn*, Britta Lundgrens *Allmänhetens tjänare* och Ella Johanssons *Skogarnas fria söner*. Varför denna utslutning? Visserligen är inte empirin i dessa avhandlingar hämtad från just Norrbotten, men den geografiska avgränsningen borde inte få innebära en teoretisk avgränsning.

Kulturell retorik

Etnologer säger gärna att de är kulturforskare. De ansluter sig också gärna till ett relativt och konstruktivistiskt kulturbegrepp och vill ha en diskussion kring kulturbegreppet i sina studier. Wahlberg säger att kulturen finns i vardagen där den ständigt påverkar och påverkas i möten mellan människor. Jag kan hålla med om det, men jag skulle också vilja ha ett förtydligande: vad är vardag i Wahlbergs studie? Källmaterialet består ju av texter. Det finns en viss risk att vi fetischerar begreppet vardag genom vår vetenskapliga retorik. Wahlberg skriver att hennes studie är en kulturell studie. Samtidigt är det oklart vad "kulturell" betyder. Den här kritiken gäller ju inte bara Wahlbergs avhandling. Avhandlingar har ofta en form av inledningsretorik som fortsättningen inte alltid lever upp till. Rent allmänt finns det anledning att ifrågasätta den traditionella form som avhandlingar ofta har. Det går att experimentera med formen utan att förringa det vetenskapliga

innehållet. Den traditionella formen, speciellt inledningarna, kan ge upphov till en falsk säkerhetskänsla.

Förf. syfte är beskrivande; hon vill beskriva moderniseringen av Norrbotten utifrån en grupp individer. Beskrivande syften är vanliga i etnologiska avhandlingar, men jag efterlyser ändå en problematisering redan i syftet, en fråga som förf. vill ha svar på. Vilket tomrum vill man fylla med sin studie? Wahlbergs avhandling poängterar att beskrivningar får vittgående konsekvenser. Då borde avhandlingen också innehålla reflektioner kring vilken funktion hennes egen studie har.

Individer och begrepp

Det finns i avhandlingen en respekt för de enskilda individerna och en ovanlig lyhörddhet och ibland nästan ömhet inför de här strävsamma moderniseringspionjärerna. De framstår som sammansatta individer, vilka brottas med det samhälle de verkar i. Ta t.ex. ett öde som David Törnqvists, bördig från den gamla sågverksaristokratien, han provar på olika projekt men har alltid lika svårt att avsluta något. Här finns också länsmejskran Anna Gustafson, som med oförtröttlig energi reser runt i länet och bedriver föredrags- och kursverksamhet.

Centrala begrepp i studien är *modernitet* och *modernisering*. I diskussionen av dessa refereras till kända modernitetsteoretiker som Peter Berger, Marshall Berman och Mike Featherstone. Gemensamt för dem är att de framförallt beskriver en ambivalens inom det moderna projektet, en ambivalens som också präglar Wahlbergs informanter. Betecknande för David Törnqvist och Anna Gustafson och andra i avhandlingen är att de befinner sig i ett historiskt brytningsskede som får konkreta konsekvenser för deras liv. Samtidigt finns det en undertext i avhandlingen som inte blir riktigt tydlig. Det finns ett skifte som äger rum mellan 1920- och 40-talen, som kommer fram implicit genom levnadshistorierna, men som aldrig klart och tydligt kopplas till övergripande samhällliga processer. Läsaren får själv rekonstruera sådana kopplingar. Det Wahlberg vill visa är den "nya människans" komplexitet och det gör hon medvetet på bekostnad av en samhällsanalys.

Personlig och nationell reflexivitet

Jag tolkar avhandlingen som en del av en 1990-talsgenre, man skulle kunna kalla den för en del av en nationell reflexivitetsprocess, en sorts undran över tillkomsten

av ett Sverige som vi tidigare sett som rätt så okomplicerad. Den här studien rör sig i vad jag skulle vilja kalla för nationens undermedvetna och lyfter upp vissa saker i ljuset, t.ex. den politiska besattheten av alltings praktiska nytta. Ibland tangeras fenomen som kunde uttryckts tydligare, bl.a. koloniseringsaspekten. I en not jämförs Oxenstiernas yttrande från 1600-talet: "I Norrland hava vi ett Indien", med en beskrivning av en nutida TV-serie i vilken norrlänningarna beskrivs som ett främmande och exotiskt folkslag (s. 113).

Det finns en omfattande postkolonial teoribildning som pekar på den europeiska modernitetens intima koppling till ett imperialistiskt kolonialt projekt. Den moderna människan, eller om man så vill, den nya svenska människan, skapades i kontrast mot "De anorlunda", vilka inte var lika fullt utvecklade. Det här resonemanget ligger i ett avsnitt som handlar om känslor eller känslöstrukturer och i takt med att vi närmar oss Europa så verkar det som vi också börjar få syn på våra rötter i ett gemensamt europeiskt undermedvetet, med gemensamma känslöstrukturer. Det modernas röst, som förf. talar om, är en imperialistisk röst (s. 144).

Den här avhandlingen beskriver en klivenhet som går genom människor och genom det svenska nationsbygget. I sig själv ger avhandlingen också ett klivet intryck. Som nämnts förut hade den vunnit på en noggrannare genomgång i slutfasen. Det finns en hel del konstigheter i språk och litteraturhänvisningar. Det här balanseras av ett outröttligt nagelfarande av viktiga teman som rör vårt svenska nationsbygge. Genom att ge sig i närkamp med den här perioden och de här människorna utviner vi ny kunskap kring frågan om vår nationella identitet och dess nuvarande formulering. Avhandlingen formar sig således till en resa i nationens motsägelsefulla undermedvetna.

Per-Markku Ristilampi, Lund

Magnus Öhlander: *Skör verklighet. En etnologisk studie av demensvård i gruppboende*. Institutet för folklivsforskning, Stockholm 1996. 191 s. English summary. ISBN 91-7153-498-9.

I Alf Prøysens gamla saga "Byn som glömde bort att det var jul" är temat den kollektiva glömskan och det individuella rekonstruerandet i och med att någon plötsligt kommer ihåg vad alla har glömt. Hade man glömt bort att äta nu igen då alla i byn, inklusive doktorn, blev sjuka samtidigt? Eller den gången alla glömde att det var jul och förlöstes av lillstintan som vid åsynen av julkärven i ladan med ens kom ihåg att det var julen som stod för dörren. Vilken kollektiv lättnad att få ordning på tillvaron igen, mammorna till att baka och städa och sätta upp julgardiner och papporna till att hugga julgran och hela bybefolkningen till att bada i det ofantliga gemensamma badkaret. I etnologen Magnus Öhlanders avhandling *Skör verklighet. En etnologisk studie av demensvård i gruppboende* är temat det motsatta, individuell glömska och kollektiv rekonstruktion, men en underliggande likhet finns dock – den kvardröjande otrygga och gnagande känslan av att det är något viktigt man borde minnas, men som man har glömt.

Syftet med Magnus Öhlanders avhandling är att beskriva hur personalen i Danneholms gruppboende förstår demens och hur de hanterar de dementas bräckliga värld. Vidare anges syftet vara att beskriva hur de dementa kan antas uppfatta det gruppboende som skapas åt dem (s. 11).

Innan jag går vidare i min granskning av avhandlingen skall jag här göra en summering av textens innehåll. Detta är både lätt och svårt – lätt på grund av att Öhlanders avhandling följer en logisk disposition och för att hans stil är pedagogisk och begriplig, svår därför att avhandlingstexten är så tät. Varje mening, för att inte säga varje ord, fyller sin betydelsebärande funktion. I en summering är ju uppgiften vanligtvis att skala bort det icke alldeles nödvändiga, för att renodla och framhäva det väsentliga. Den här avhandlingstexten rymmer i sig själv ett ovanligt stort moment av renodling, skärpning och avskalning.

I inledningskapitlet anslås en ton som direkt anknyter till avhandlingens huvudtitel. Genom en specifik beskrivning av ett möte med en av Danneholms "da-